

Stanisław Urban

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

USŁUGI ROLNICZE JAKO ELEMENT ROLNICTWA SPOŁECZNIE ZRÓWNOWAŻONEGO

1. Wstęp

Współczesna gospodarka państw najbardziej rozwiniętych opiera się w dużym stopniu na usługach. Ograniczeniu ulega rola sektora produkcji, a systematycznie rośnie rola sektora usług. W gospodarce powszechna staje się specjalizacja, co sprzyja wzrostowi zapotrzebowania na usługi specjalistów z zewnątrz. Wzrost konkurencji i dążenie do wzmacniania konkurencyjności podmiotów gospodarczych powoduje też nasilenie zapotrzebowania na usługi. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i zlikwidowanie barier handlowych wewnątrz Wspólnoty również przyczyniły się do rozwoju usług w Polsce.

Rolnictwo polskie, przechodzące w ostatnich latach szybkie zmiany, podlega ogólnym tendencjom rozwojowym charakterystycznym dla całej gospodarki, ale zachowuje swój specyficzny charakter. Dotyczy to też usług rolniczych. Ich przeobrażenia zostaną przedstawione na podstawie *Analiz rynkowych. Rynek środków produkcji usług dla rolnictwa*.

Celem pracy jest dokonanie analizy rozwoju usług rolniczych na tle wymagań rolnictwa społecznie zrównoważonego. W pracy wykorzystano metodę analizy porównawczej uzupełnioną metodą opisową.

2. Istota rolnictwa społecznie zrównoważonego

Rolnictwo społecznie zrównoważone ma spełniać pewne wartości progowe w zakresie kryteriów ekonomicznych, środowiskowych i społecznych [Zegar 2005].

Dotychczas nie wypracowano wskaźników zrównoważenia (ekorozwoju) ani w odniesieniu do całej gospodarki, ani w odniesieniu do rolnictwa. Wynika to głównie z lokalnego charakteru rolnictwa, a także z problemów na płaszczyźnie społecznej i ekonomicznej.

W przypadku cech ekonomicznych podstawę stanowią kategorie dochodowe. W skali mikroekonomicznej jest to dostarczenie satysfakcjonującego dochodu.

Przyjmuje się, że satysfakcja ta ma związek z relacją tego dochodu do dochodu innych grup społeczno-zawodowych. W skali makroekonomicznej będzie to wartość dodana brutto, dochód do dyspozycji brutto oraz wartość produkcji rolniczej, a zwłaszcza produkcji towarowej [Payne 1997].

W stosunku do cech środowiskowych za najważniejsze przyjmuje się kodeks dobrych praktyk rolniczych, a także kryteria prawno-administracyjne uwzględniane przy udzielaniu wsparcia ze środków publicznych.

W przypadku cech społecznych najważniejsze to wartości usług środowiskowych, spożytkowanie rolniczych zasobów pracy, wkład w utrzymanie lub rozwijanie żywotności ekonomicznej i społecznej miejscowości wiejskiej oraz wartości kulturowe [Zegar 2005].

Usługi rolnicze stanowią niezwykle ważny element rolnictwa społecznie zrównoważonego. Odgrywają one w odniesieniu do ludności rolniczej ważną rolę w kształtowaniu cech ekonomicznych zarówno ludności rolniczej, jak i usługodawców, których część to rolnicy, a większość to mieszkańcy wsi, nie mający gospodarstw rolnych i dla nich usługi stanowią często jedyne alternatywne źródło dochodów.

Usługi wykonywane przez wyspecjalizowane podmioty gospodarcze, wyposażone w nowoczesny sprzęt techniczny, są zapewne wykorzystywane lepiej aniżeli realizowane we własnym zakresie przez rolników. Jest to szczególnie istotne w przypadku np. zabiegów ochrony roślin czy robót melioracyjnych. Wymagają one od ich wykonawców wysokich kwalifikacji i umiejętności praktycznych, co ma istotny wpływ na jakość ich wykonania. Z kolei ta jakość jest ważna dla ochrony środowiska. Również rozwój usług w niektórych dziedzinach, np. zaopatrzenia w wodę czy kanalizacji, wpływa na pozyskiwanie środków na inwestycje oraz ich praktyczne wykorzystanie. Jest to szczególnie ważne teraz, gdy istnieje możliwość pozyskiwania na ten cel funduszy z Unii Europejskiej.

Usługi jako chłonny rynek pracy o stosunkowo niskim koszcie jednego stanowiska stwarzają duże możliwości zatrudnienia nadwyżek siły roboczej ludności wiejskiej oraz zapewnienia im odpowiednich dochodów. Rozwój usługi daje możliwość zatrudnienia okresowego, kiedy w rolnictwie jest mniejsze zapotrzebowanie na robociznę lub występuje bezrobocie technologiczne.

3. Rozwój usług w Polsce

Wartość usług rolniczych wynosi w skali roku prawie 7 mld zł. W ostatnich latach wykazywała ona niewielkie wahania powodowane koniunkturą w rolnictwie i zmiennymi warunkami klimatycznymi (tab. 1).

W strukturze sprzedaży usług dla rolnictwa usługi rolnicze w 1998 r. miały udział 38,9% i w następnych latach wykazały tendencje malejące. Głównym rodzajem usług rolniczych są usługi mechanizacyjne wraz z transportem. Drugą ważną grupę w usługach rolniczych stanowią usługi weterynaryjne i zootechniczne. Ich udział w

strukturze usług dla rolnictwa jest ponadtrzykrotnie mniejszy aniżeli usług mechanizacyjnych. Wykazują one wyraźne tendencje rozwojowe.

Tabela 1. Poziom i struktura sprzedaży usług dla rolnictwa

Rodzaje usług	1998	2000	2005
Ogółem mln zł	6890	6923	6800
Dla rolnictwa indywidualnego mln zł	6385	6409	6350
Struktura w %	100,0	100,0	100,0
I. Usługi rolnicze	38,9	36,4	37,8
1. Mechanizacyjne z transportem	29,7	27,0	26,1
2. Weterynaryjne i zootechniczne	9,2	9,4	11,7
II. Usługi pośrednio rolnicze	61,1	63,6	62,2
1. Naprawczo-remontowe	25,2	22,6	23,2
– usługi naprawy maszyn	19,9	18,7	18,7
– usługi remontowo-budowlane	5,3	3,9	4,5
2. Finansowe	23,8	25,6	23,3
– usługi ubezpieczeniowe	14,7	16,6	16,1
– usługi bankowe	9,1	9,0	7,2
3. Inne usługi	12,1	15,4	15,7

Źródło: „Analizy Rynkowe. Rynek Środków Produkcji i Usług dla Rolnictwa” 2006 nr 30.

Usługi pośrednio rolnicze stanowią główny typ usług świadczonych dla rolnictwa. Ich udział w strukturze usług dla rolnictwa wynosił w 1998 r. 61,1% i wykazywał w następnych latach tendencje rosnące. Wśród usług pośrednio rolniczych występują trzy grupy usług: naprawczo-remontowe, finansowe i inne. Ich struktura ciągle się zmienia. W latach 1998-2005 powoli maleje udział usług naprawczo-remontowych. Główną ich formę stanowią usługi naprawy maszyn. Czterokrotnie mniejszy udział w strukturze usług naprawczo-remontowych mają usługi remontowo-budowlane.

Obydwie te grupy usług w analizowanym okresie wykazywały tendencje malejące. Mały udział usług remontowo-budowlanych wynikał z niskich dochodów rolników, którzy remonty budynków odkładają na później. Udział usług finansowych w strukturze usług dla rolnictwa jest podobny jak usług naprawczo-remontowych. Po okresowym wzroście w 2000 r. ich udział w strukturze usług ustabilizował się na poziomie ponad 23%. W usługach finansowych występują dwie grupy: usługi ubezpieczeniowe i bankowe. Podczas gdy rośnie udział usług ubezpieczeniowych, malejące tendencje wykazują usługi bankowe. Wyraźne tendencje rosnące w usługach dla rolnictwa wykazują inne usługi. W latach 1998-2005 ich udział wzrósł z 12,1% do 15,7%.

Rozwój podmiotów gospodarczych świadczących usługi rolnicze przedstawiono w tab. 2. W 1990 r. działalność gospodarczą w tym zakresie prowadziło w Polsce 3823 jednostek, natomiast w 2006 r. było ich 23 702. Tempo powstawania firm usługowych działających na rzecz rolnictwa było więc ogromne, przy czym w ostatnich latach zmalało w związku z widocznym nasyceniem rynku. Jednocześnie

Tabela 2. Jednostki prowadzące działalność gospodarczą w usługach rolniczych

Wyszczególnienie	1990	1992	1995	2000	2004	2005	2006
Ogółem	3823	8238	15 400	18 571	22 148	23 285	23 702
Sektor publiczny	1723	1138	829	778	90	79	81
w tym:							
– własność Skarbu Państwa	.	499	530	470	6	10	5
– własność państwowych osób prawnych	.	468	189	66	19	10	10
– własność komunalna	.	.	.	.	63	56	62
Sektor prywatny	2100	7100	14 571	17 793	22 058	23 206	23 621
w tym:							
spółdzielnie usług rolniczych	1970	1895	1700	1139	980	950	940
zakłady osób fizycznych	.	2900	11 415	14 037	19 123	20 325	20 754

· brak danych.

Źródło: Analizy Rynkowe. Rynek Środków Produkcji i Usług dla Rolnictwa” 1996 nr 10 i 2006 nr 30.

szybko zmienia się struktura własnościowa przedsiębiorstw usługowych. Szybko maleje liczba przedsiębiorstw usługowych należących do sektora publicznego, w tym stanowiących własność Skarbu Państwa oraz państwowych osób prawnych. W sektorze publicznym działa ich obecnie po kilka. Jedynie większą grupę, liczącą około 60 jednostek, stanowią przedsiębiorstwa usługowe komunalne. Natomiast bardzo dynamicznie rozwija się sektor prywatny usług. Dominują w nim jednostki stanowiące własność osób fizycznych. Drugą grupę stanowią spółdzielnie usług rolniczych. Ich liczba w latach 1990-2005 zmniejszyła się o ponad połowę i ustabilizowała się w ostatnich latach. Ogólna liczba jednostek gospodarczych zaliczanych do sektora prywatnego w analizowanym okresie wzrosła ponad 21 razy.

4. Rozwój przestrzenny niektórych rodzajów usług

Rozwój usług na rzecz rolnictwa nie przebiega równomiernie na terenie całego kraju. Stąd wynika duże zróżnicowanie przestrzenne nasycenia placówkami usługowymi na terenie kraju. Stan nasycenia placówkami usługowymi przedstawimy na przykładzie usług mechanizacyjnych i weterynaryjnych w latach 2000 i 2006.

Liczba placówek usług mechanizacyjnych w analizowanym okresie zmniejszyła się o 498 (tab. 3). Ale w poszczególnych województwach sytuacja była bardzo zróżnicowana. Największe zmniejszenie liczby usługodawców nastąpiło w województwie podkarpackim. Zmalała też liczba placówek usług mechanizacyjnych w województwach: kujawsko-pomorskim, lubelskim, łódzkim, małopolskim, podlaskim, śląskim i świętokrzyskim. W województwie warmińsko-mazurskim liczba placówek nie zmieniła się, natomiast w pozostałych województwach liczba placówek usług mechanizacyjnych wzrosła, przy czym wzrost nastąpił głównie w województwach mających intensywne rolnictwo.

Tabela 3. Placówki usług rolniczych mechanizacyjnych według województw

Lp.	Województwa	Liczba		Tys. ha UR na 1 placówkę	
		2000	2006	2000	2006
1	Dolnośląskie	645	698	1,8	1,4
2	Kujawsko-pomorskie	987	954	1,2	1,1
3	Lubelskie	756	617	2,3	2,4
4	Lubuskie	220	316	2,5	1,5
5	Łódzkie	756	632	1,7	1,7
6	Małopolskie	946	802	0,9	0,9
7	Mazowieckie	1533	1578	1,6	1,4
8	Opolskie	343	454	1,7	1,2
9	Podkarpackie	930	499	1,0	1,5
10	Podlaskie	355	254	3,4	4,3
11	Pomorskie	424	474	2,1	1,6
12	Śląskie	1035	953	0,6	0,5
13	Świętokrzyskie	380	281	1,9	2,0
14	Warmińsko-mazurskie	337	337	3,8	3,0
15	Wielkopolskie	1027	1199	1,9	1,5
16	Zachodniopomorskie	330	458	3,3	2,2
	Ogółem	11004	10506	1,7	1,5

Źródło: „Analizy Rynkowe. Rynek Środków Produkcji i Usług dla Rolnictwa 2001 nr 20 i 2006 nr 30.

Tabela 4. Placówki usług rolniczych weterynaryjnych według województw

Lp.	Województwa	Liczba placówek		Liczba zwierząt			
		2000	2006	bydło		trzoda	
				2000	2006	2000	2006
1	Dolnośląskie	556	586	298	200	838	730
2	Kujawsko-pomorskie	467	457	907	890	4363	4800
3	Lubelskie	583	612	863	680	2054	2060
4	Lubuskie	205	192	391	340	1411	1140
5	Łódzkie	553	577	836	740	2172	2400
6	Małopolskie	414	441	945	600	1155	1120
7	Mazowieckie	1242	1357	746	690	1467	1470
8	Opolskie	252	255	573	480	2731	2720
9	Podkarpackie	378	362	765	500	1017	930
10	Podlaskie	363	332	1839	2230	2611	2600
11	Pomorskie	412	418	600	420	2264	2340
12	Śląskie	517	538	326	240	716	710
13	Świętokrzyskie	246	254	1053	750	1637	1790
14	Warmińsko-mazurskie	456	453	910	840	1752	1890
15	Wielkopolskie	936	976	839	750	4813	5330
16	Zachodniopomorskie	393	363	390	280	1529	1310
	Ogółem	7973	8173	763	660	2147	2230

Źródło: „Analizy Rynkowe. Rynek Środków Produkcji i Usług dla Rolnictwa” 2001 nr 20 i 2006 nr 30.

W poszczególnych województwach bardzo różna powierzchnia użytków rolnych przypada na jedną placówkę usług mechanizacyjnych. Najmniejsza wartość tego wskaźnika występuje w województwach śląskim i małopolskim, natomiast największa w podlaskim i warmińsko-mazurskim.

W latach 2000-2006 nieco zmniejszyła się powierzchnia gruntów przypadająca na jedną placówkę usługową, przy czym największy spadek wystąpił w województwach o dużym przyroście liczby placówek usługowych, tj. w lubuskim i zachodniopomorskim (tab. 4).

W latach 2000-2006 liczba placówek usług weterynaryjnych w kraju wzrosła o 200. Spadki liczby usługodawców były niewielkie i wystąpiły w 8 województwach, największy w zachodniopomorskim. W pozostałych województwach wzrosła liczba placówek weterynaryjnych, najbardziej w mazowieckim. Wiąże się to nie tylko z rolnictwem, ale też z rozwojem chowu małych zwierząt domowych w Warszawie i okolicy.

Zróżnicowana jest liczba zwierząt gospodarskich (bydło i trzoda chlewna) przypadająca na jedną placówkę weterynaryjną. Najmniejsza liczba zwierząt gospodarskich na jedną placówkę weterynaryjną przypada w województwach śląskim i dolnośląskim. Największe obciążenie placówek weterynaryjnych obsługiwanymi zwierzętami występuje w województwach typowo rolniczych: podlaskim, kujawsko-pomorskim i wielkopolskim.

5. Podsumowanie

Usługi na rzecz rolnictwa stanowią istotny element współczesnej gospodarki w Polsce. Są też ważnym składnikiem rolnictwa społecznie zrównoważonego. W ostatnich latach następuje dynamiczny rozwój profesjonalnych placówek świadczących usługi dla rolnictwa mimo, że wartość globalna usług jest stosunkowo stabilna. Jednocześnie sektor usług rolniczych przeszedł bardzo ważne zmiany, których główny efekt stanowi prywatyzacja placówek usługowych.

Literatura

„Analizy Rynkowe. Rynek Środków Produkcji i Usług dla Rolnictwa”, 1996 nr 10; 2001 nr 20; 2006 nr 30.

Payne A., *Marketing usług*, PWE, Warszawa 1997.

Zegar J. (red.), *Koncepcja badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym*, IERiGŻ, Warszawa 2005.

AGRICULTURAL SERVICE AS AN ELEMENT OF THE SOCIALLY SUSTAINABLE AGRICULTURE

Summary

Important elements of the socially sustainable agriculture are services. In Poland they are being dynamically developed during the last period. As a result, the agricultural service sector has undergone significant changes, of which the crux is the privatization of service centres. In addition, indirect agricultural services, in that the maintenance, repairing and financial services, play the main role in the structure of services provided in the agriculture sector. It is apparent that the number of agricultural centres is diversified in respective voivodships and changes are still being in progress. Furthermore, typical agricultural voivodships are particularly well provided with the mechanical and veterinarian services.